

Ks. Zbigniew Wanat, *Sumienie w blasku Prawdy. Polska teologia sumienia XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012, ss. 364.

Określone w tytule zagadnienie stanowi ważny głos teologiczno-badawczy we współczesnym sporze o sumienie, pojmowane jako źródło i normatyw osobowego wartościowania moralnego. Biorąc pod uwagę dorobek polskich teologów moralistów na temat sumienia w okresie XX-go wieku, Autor omawianej rozprawy podejmuje interesujący problem badawczy, poszerzający zakres dotychczasowych badań nad dokonaniem polskiej teologii moralnej w tym zakresie. Precyzując zawarty w temacie problem, najpierw stawia pytanie, „w jakim kierunku rozwijała się ona na polu refleksji nad sumieniem?” (*Wstęp*, s. 20). Uwzględniając zaś postulaty odnowy teologii moralnej wskazane przez *Vaticanum II* oraz odnośne posoborowe dokumenty Kościoła i dorobek polskich moralistów, pyta: „jaki jest stopień realizacji wskazań Magisterium w odniesieniu do teologii sumienia?”, czyli, „jak wpłynęły owe

postulaty i wskazania na treść i formę konkretnych rodzajów publikacji dotyczących sumienia?” (tamże). Ostatnie zadanie badawcze zostało zawarte w pytaniu: „jak można obecnie dobrze wykorzystać ten dwudziestowieczny dorobek?” (tamże).

Analityczne poszukiwanie odpowiedzi na te pytania zawarte są w dwóch częściach recenzowanej rozprawy, z których jedna poświęcona jest wymiarowi historycznemu tytułowego zagadnienia, druga zaś normatywnemu. Część pierwsza nosi tytuł „Sumienie jako przedmiot refleksji teologiczno-moralnej” Na bazie analizy historyczno-formalnej Autor ukazał tu badawcze dokonania polskich moralistów XX-go wieku poświęcone sumieniu. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym „Stan badań nad polską teologią sumienia XX wieku”, wychodząc od ogólnej charakterystyki problematyki sumienia, ukazane zostały sylwetki polskich moralistów najbardziej zajmujących się sumieniem oraz ich specyficzne aspekty ujmowania sumienia i jego interpretacji. Do najbardziej znaczących poglądów Autor zalicza następujące interpretacje sumienia: – wymiar normatywno-personalistyczny (S. Rosik); – koncepcja *Vaticanum II* w interpretacji fenomenologicznej (S. Witek); – ujęcie biblijne (J. Stępień); – koncepcja personalistyczna (T. Styczeń); – normatyw i autonomia w wymiarze egzystencjalnym (J. Wichrowicz, S. Olejnik, A. Borowski, J. Keller). W ostatniej części tego rozdziału zostały ukazane różne rodzaje opracowań problematyki sumienia. Do nich należą teksty wydane drukiem: monografie, podręczniki akademickie, artykuły, pomoce katechetyczne oraz prace dyplomowe pisane pod kierunkiem polskich moralistów. Drugą formą wyrażenia dokonań badawczych w tym zakresie są wypowiedzi ustne podczas sympozjów i konferencji poświęconych sumieniu.

Ten badawczy przegląd prowadzi ks. Z. Wanata do wniosku, że w omawianym okresie, w refleksji polskich moralistów nad sumieniem dokonało się przejście od zorientowania legalistycznego w pierwszej połowie XX-go wieku do nachylenia praktyczno-pastoralnego, z uwzględnieniem narastających przemian aksjologiczno-kulturowych. Ta druga koncepcja odczytywania w interpretacji sumienia pozostaje pod wpływem biblijnej wizji sumienia eksponowanej w nauczaniu II Soboru Watykańskiego, rozwiniętej w posoborowym nauczaniu Kościoła. Polską teologię moralną tego okresu – w tym teologię sumienia – charakteryzuje wierność Magisterium Kościoła, co ukazują zainteresowania tym nauczaniem oraz

sposób interpretacji wypowiedzi poszczególnych papieży, w tym zwłaszcza Jana Pawła II (szczególnie encyklika *Veritatis splendor*), ale też Piusa XII, Pawła VI oraz Benedykta XVI. Zaangażowanie polskich teologów w teologiczną analizę dokumentów Kościoła oraz doktrynalna wiarygodność tej interpretacji, umożliwiła dotarcie do szerokiej rzeszy odbiorców prawidłowej koncepcji sumienia w zrozumiałej formie, co uchroniło Polaków od wielu zawirowań religijno-moralnych XX-go wieku.

Druga część recenzowanej rozprawy zatytułowana została: „Teologiczno-pastoralny aspekt refleksji nad sumieniem” Autor poddał tu teologicznej analizie dorobek polskich moralistów dotyczący sumienia, eksponując wymiar duszpastersko-wychowawczy owych refleksji. W rozdziale pierwszym podejmuje zagadnienie „Biblijny fundament interpretacji sumienia”. W analizach biblijnych podstaw sumienia, najpierw ukazuje biblijne rozumienie ludzkiego serca – jako zdolność rozróżniania dobra i zła. Następnie omawia biblijną wizję sumienia zawartą w słowach i pedagogii Jezusa Chrystusa oraz rozumienie św. Pawła jako finalny wzorzec biblijnej koncepcji sumienia, określoną greckim terminem *syneidesis*. Analizy rozdziału drugiego koncentrują się na problemie „Sumienie w perspektywie trynitarniej” W ramach tej perspektywy ukazano trzy wymiary – koncepcje sumienia: jako „dar Ojca”, „syna w Synu” oraz „w świetle i mocy Ducha Świętego”. Analizy trynitarniej perspektywy sumienia ukazują jego personalistyczny charakter, eksponując fakt, że sumienie „jest miejscem spotkania z osobowym Bogiem i Jego wezwaniem do miłości” (s. 243).

W trzecim rozdziale tej części omawianej rozprawy podjęty został problem: „Prymat Prawdy a tradycyjna typologia sumienia”. Analizy tak sformułowanego problemu koncentrują się wokół dynamizmu sumienia i jego procesu formacyjnego. Autor podejmuje tu wyzwanie ukazania najbardziej znaczących uwarunkowań współczesnego pojmowania sumienia i jego funkcjonowania. Analizy tego rozdziału eksponują trzy wzajemnie przenikające się zjawiska współczesności: absolutyzację wolności zagrażającą sumieniu prawdziwemu i prawemu, relatywizm moralny deformujący sumienie pewne oraz zanik poczucia grzechu naruszający wrażliwość ludzkiego sumienia. W każdym z tych fenomenów ujawnia się specyficzne odniesienie człowieka – ludzkiego sumienia do prawdy, pozbawianej obecnie obiektywności, powszechności

i niezmienności. W ostatnim rozdziale Autor kontynuuje podjęte wcześniej analizy formacyjnego wymiaru sumienia, co zawiera się w tytule: „Eklezjalno-sakramentalny wymiar formacji sumienia” Uwzględniając dokonania polskich moralistów w tym zakresie Autor podkreśla, że formacja sumienia w swej istocie dokonuje się „we wspólnocie i dzięki wspólnocie Kościoła” (s. 285). W tym wspólnotowym wymiarze owej formacji podkreślony został normatyw formacyjnej troski Kościoła w tym zakresie oraz aspekt naturalny i nadprzyrodzony eklezjalnej formacji sumienia.

Analityczna lektura rozprawy ks. Z. Wanata potwierdza merytoryczną zasadność podjęcia tytułowego zagadnienia oraz jego niezwykłą aktualność w kontekście współczesnych przemian moralno-kulturowych. Analizowana problematyka oraz sposób jej interpretacji ukazuje merytoryczną wagę podjętych zagadnień, zarówno na polu teoretycznych badań, jak i praktycznych zastosowań w poszukiwaniu najbardziej dzisiaj „czytelnego” sposobu rozpoznania sumienia i posługiwania się nim w życiu religijno-moralnym. Podjęta w recenzowanej rozprawie problematyka świadczy o badawczej wrażliwości jej Autora, jak też o potrzebie odnowienia i twórczego poszerzenia pola poszukiwań w teologii moralnej odnośnie do tak fundamentalnej rzeczywistości jaką jest sumienie. Studium to stanowi pierwsze na rynku polskim monograficzne opracowanie tytułowego zagadnienia, a tym samym jest wyjątkową pozycją bibliograficzną z zakresu poszukiwań współczesnego odczytywania sumienia jako subiektywnej normy moralności. W omawianej rozprawie Habilitant dokonał sumarycznego „włączenia” dorobku naukowego polskich moralistów w nurt współczesnych poszukiwań odnowy teologii sumienia.

Rozprawę ks. Z. Wanata charakteryzuje badawcza rzetelność, analityczna wnikliwość, racjonalny krytycyzm oraz czytelność formułowanych twierdzeń i ich merytorycznego uzasadnienia. Wartości te świadczą o badawczych kompetencjach jej Autora, co ukazuje jego „dojrzałość” do bycia samodzielnym pracownikiem naukowym. W poszukiwaniu klucza do najbardziej aktualnej teologicznej interpretacji sumienia, Autor wykorzystał szerokie spektrum źródeł naukowej analizy, koncentrując się na treściach biblijno-teologicznych, z uwzględnieniem innych nauk o człowieku. W analizach bibliografii zachowana została precyzja interpretacji terminologicznej, ze wskazaniem właściwego rozumienia analizowanych pojęć

w kontekście współczesności. Autor prezentuje też roztropny krytycyzm w interpretacji i ukazywaniu tradycyjnych ujęć sumienia oraz potrzeb współczesności w tym zakresie w wymiarze nauczania Kościoła, refleksji teologicznej i życiowej praktyki chrześcijańskiej moralności. W zakresie badań nad tytułowym zagadnieniem, ks. Z. Wanat dokonał ważnego dookreślenia istoty chrześcijańskiego rozumienia sumienia w jego teologicznej interpretacji, w kontekście religijno-kulturowych uwarunkowań współczesności. Krytycyzm podejścia do badanej problematyki wyraża się w ukazywaniu roli i znaczenia sumienia w odniesieniu do różnych i złożonych paradygmatów chrześcijańskiej moralności. Pewien „niedosyt” w tym względzie budzi brak pogłębionego podejścia do znaczenia i roli dorobku polskich moralistów na tle teologii moralnej europejskiej czy światowej. Wyraża się to choćby w dość ograniczonym odwoływaniu się do literatury obcojęzycznej w tym zakresie. Wprawdzie Habilitant wprost nie zobowiązał się do tego w swych założeniach badawczych rozprawy habilitacyjnej, niemniej jednak takie „poszerzone” badawczo spojrzenie ubogaciłoby tę wartościową rozprawę.

W omawianej monografii, ks. Z. Wanat wyjaśnienie tytułowego problemu ukierunkował na chrześcijański personalizm. W analizach poszczególnych zagadnień Autor opiera się na Objawieniu i nauczaniu Kościoła jako źródle podstawowym, sięgając do danych nauk filozoficzno-teologicznych oraz innych dziedzin humanistycznych. Szczególną cechą i metodologiczną wartością podjętych badań jest odniesienie do koncepcji personalistycznej, gdzie osoba ludzka brana jest w swej ontologiczno-egzystencjalnej złożoności. Pod względem formalnym metoda ta pozwoliła ująć doświadczenie osobiste w akcie sumienia jako przeżycie międzyludzkie oraz między człowiekiem i Bogiem. Na płaszczyźnie poznawczej takie podejście umożliwia ukazanie doświadczeń egzystencjalno-moralnych przy użyciu pewnych metod z zakresu fenomenologii, socjologii i psychologii, wspierających interpretację teologiczną. Takie badawcze ukierunkowanie umożliwiło odczytanie z Objawienia i Magisterium Kościoła norm aktualizacji poprawności aksjologicznego myślenia i postaw w zakresie dokonujących się w sumieniu wyborów i decyzji moralnych w kontekście współczesności. Recenzowana monografia stanowi interesujące opracowanie stanu świadomości i badawczych „zapotrzebowań”

w zakresie teologii sumienia oraz wskazuje zasadność odpowiedzialnego kształtowania życiowych postaw moralnych. W konsekwencji, ks. Z. Wanat w znacznym i twórczym stopniu ubogacił dotychczasowe rozeznanie polskiej teologii moralnej w zakresie stanu wiedzy oraz praktycznego kształtowania ludzkiego sumienia w jego chrześcijańskim rozumieniu.

Ks. Józef Zabielski